

Теоретико-методичні засади оцінки сталого розвитку регіонів країни

В статті розглянуто існуючі підходи до оцінки сталого розвитку регіонів країни, узагальнено переваги та недоліки методів оцінки сталого розвитку на основі інтегрального показника та системи часткових індикаторів.

Актуальність статті визначається необхідністю поглиблення наукових підходів до оцінки сталого розвитку регіонів країни.

Метою статті є аналіз існуючого теоретико-методичного забезпечення оцінки сталого регіонального розвитку та подальше його удосконалення в рамках формування державних стратегій сталого розвитку регіонів країни

Проведено аналіз основних компонент інтегральних показників сталого розвитку регіонів та підходів до їх побудови. Визначено базові рівні індикаторів сталого розвитку регіонів країни.

Встановлено, що найбільш поширеним методом розрахунку інтегрального показника сталого розвитку регіону є обчислення середньогомеетричної його компонент. Даний метод дозволяє врахувати рівновеликий вплив кожної з компонент на сталий розвиток регіону.

Визначено ключові вимоги до побудови системи індикаторів сталого розвитку регіонів, такі як можливість виступати засобом вираження стратегічних цілей сталого розвитку регіону; зв'язувати різні рівні державного регулювання сталим розвитком регіону; забезпечувати процес безперервної інформаційної підтримки планування та управління сталим розвитком регіону, та ін.

Доведено, що як інтегральні показники, так і окремі індикатори сталого розвитку регіону мають бути підпорядковані певній шкалі для інтерпретації отриманих результатів.

In the article the existing approaches to the assessment of sustainable development regions, generalized advantages and disadvantages of methods for

assessing sustainable development through integrated indicator system and partial indicators.

Relevance of the article the necessity of deepening scientific approaches to the assessment of sustainable development of the country.

The purpose of the article is to analyze the existing theoretical methods of evaluation of sustainable regional development and its further improvement within the formation of national strategies for sustainable development of regions

Analysis of the basic components of integrated indicators for sustainable regional development and approaches to their construction. Defined baseline indicators for sustainable development of the country.

Found that the most common method of calculating the integral index of sustainable development in the region is to compute serednoheometrychnoyi its components. This method allows to take into account equal to the effect of each component on the sustainable development of the region.

The key requirements for a system of indicators of sustainable development of regions, such as the ability to act as a means of expressing the strategic goals of sustainable development in the region; link the different levels of regulation sustainable development of the region; ensure continuous process promoted by planning and managing sustainable development of the region, and others.

Proved that as integral indicators and some indicators of sustainable development of the region should be subordinated to a certain scale to interpret the results.

***Ключові слова:** сталий розвиток, регіон, стратегія сталого розвитку, індикатори сталого розвитку.*

Вступ. Виникнення поняття «сталий розвиток» пов'язане із бурхливими розвитком світової економічної системи у другій половині ХХ ст. Прискорення темпів науково-технічного прогресу та глобальне розповсюдження ідеології суспільства споживання, за якої головним пріоритетом населення ставало споживання якомога більше товарів, призвели до нестачі та часткового вичерпання невідновних природних ресурсів. В цей же час з'явилися перші

ознаки глобальних екологічної та соціальної кризи, пов'язаних із забрудненням довкілля та загостренням суспільних проблем.

В роботах вітчизняних та зарубіжних вчених Б. Буркинського, І. Бистрякової, Т. Галушкіна, З. Герасимчука, М. Голубця, В. Данілова-Даніл'яна, С. Дорогунцова, Б. Данилишина, М. Долішнього, М. Згуровського, П. Костюка, В. Кравціва, І. Лукінова, Б. Патона, С. Харічкова, М. Чумаченка досліджено проблематику адаптації концепції сталого розвитку до вітчизняних умов, формування та реалізації державної та регіональної політики сталого розвитку, механізмів його економічного забезпечення.

Проте деякі аспекти стратегічного управління сталим розвитком регіонів вимагають поглибленого дослідження. Зокрема, на даний час недостатньо розвинені наукові підходи до оцінки сталого розвитку регіонів країни.

Метою даної статті є аналіз існуючого теоретико-методичного забезпечення оцінки сталого регіонального розвитку та подальше його удосконалення в рамках формування державних стратегій сталого розвитку регіонів країни.

Виклад основного матеріалу. Процес розробки стратегій сталого розвитку регіону має ряд особливостей. Регіон є не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, але й відносно самостійною його частиною із завершеним циклом відтворення, особливими формами проявлення його стадій і специфічними особливостями перебігу соціальних та економічних процесів.

Сталий розвиток регіону, з одного боку, можна розглядати як позитивно спрямований процес покращення економічної, соціальної та екологічної складових, а з іншого – як процес досягнення збалансованого стану всіх цих складових.

Розробка стратегії сталого розвитку регіону передбачає використання методики його оцінки. Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити два концептуальні підходи до такої оцінки (рис. 1).

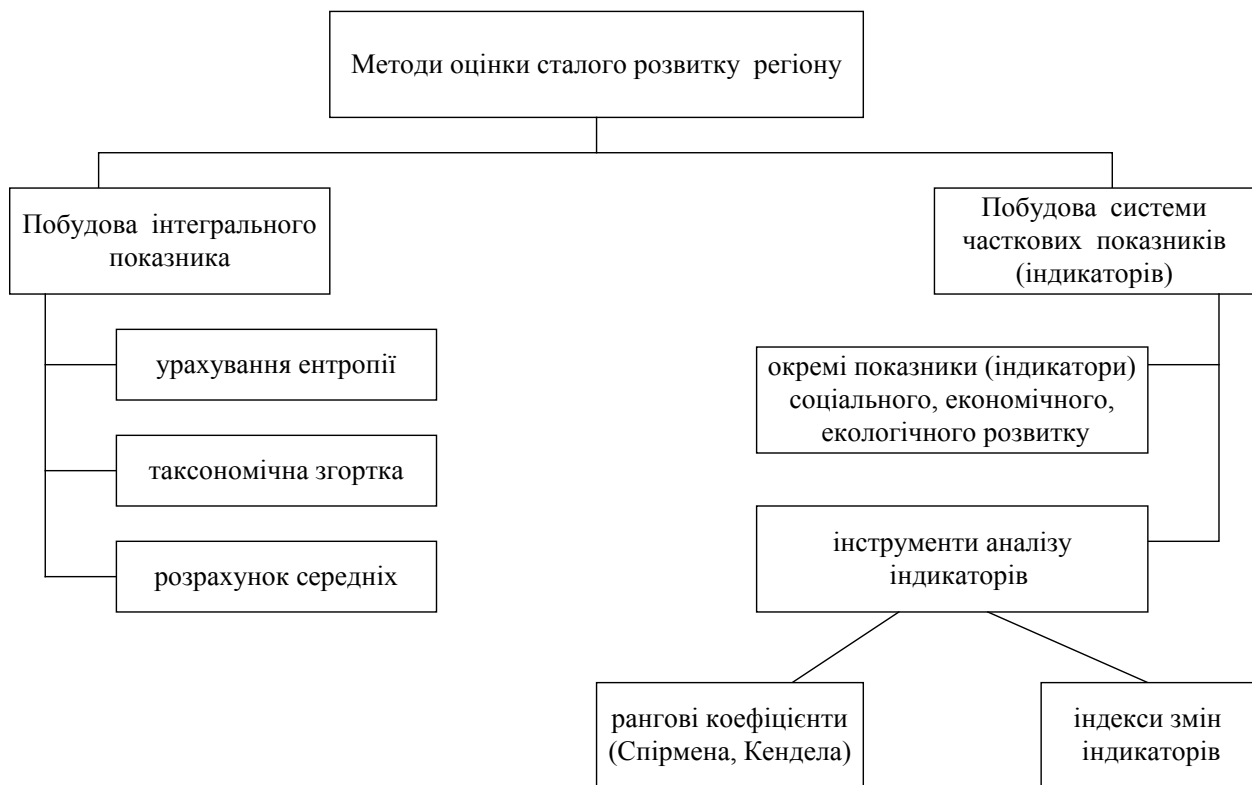

Рис. 1. Підходи до оцінки сталого розвитку регіону

Перший підхід, представлений в роботах [1, 2-7], передбачає розрахунок інтегрального показника сталого розвитку регіону. Існуючі методичні підходи різняться за способом побудови інтегрального показника, переліком його компонент та системою часткових показників в рамках кожної компоненти.

Як свідчать дані табл. 1, більшість авторів розраховують інтегральний показник сталого розвитку регіонів на основі економічної, соціальної та екологічної компонент.

**Склад компонент інтегральних показників сталого розвитку,
представлений у науковій літературі**

Автор / джерело	Компоненти інтегральних показників сталого розвитку							
	Економічна	Соціальна	Екологічна	Політична	Інституційно-нальна	Інноваційна	Ризикова стійкість	Фінансова
Л. Боташева [1]	+	+	+	+				
В. Борисевич та ін. [7]	+	+	+					
В. Гаркавая [2]	+	+	+					
О. Кушнар'ова, Ю. Мігунов [5]	+	+	+					
І. Горяна [6]	+	+	+	+	+	+		
Н. Хомяченкова [8]	+	+	+				+	
Є. Кононова, А. Лук'янова [9]	+	+	+			+		
Т. Важеніна [10]	+	+	+					+
А. Дохолян [11]	+	+						
О. Климахіна [12]	+	+	+					
Система індикаторів сталого розвитку ООН [3]	+	+	+		+			+
Разом	12	12	11	2	2	2	1	2

Але в методиці, запропонованій Комісією зі сталого розвитку ООН [4], виокремлюють також інституціональну компоненту, яка характеризує інституціональні аспекти сталого розвитку - правове та інформаційне забезпечення, інструменти державної політики сталого розвитку, базові засади з формування громадянського суспільства.

Політична компонента, виділена в роботі [1] за змістом схожа на інституціональну й відображає політичну волю представників влади до впровадження концепції сталого розвитку в усій сфері регіонального розвитку.

В роботі І. Горяної [6] представлено найбільш повний перелік компонент інтегрального показника сталого розвитку. Виділена інфраструктурна компонента збігається з інституціональною, проте містить більше часткових показників з оцінки об'єктів соціальної інфраструктури. Інноваційна компонента базується на показниках. Що характеризують рівень НТП регіону.

Н. Хомяченкова [8] виділяє специфічну компоненту сталого розвитку – ризикова стійкість, під якою розуміється здатність об'єкту дослідження ув'язувати між собою процеси управління ризиками розвитку та параметрами, що визначають темпи економічного, соціального та екологічного розвитку.

Т. Важеніна [10] окрім класичних компонент сталого розвитку – економічної, соціальної та екологічної пропонує компоненту «фінансова», яка характеризує фінансову підсистему регіону за допомогою таких показників:

- величина доходної частини бюджету, % до попереднього року в зіставних цінах;
- відношення обсягу позикових коштів до доходів бюджету, %;
- відношення обсягу витрат на обслуговування муніципального боргу до видатків бюджету, %.

Методи розрахунку інтегрального показника сталого розвитку регіону, представлені в науковій літературі, відрізняються не тільки складом компонент, але й системою часткових показників в рамках кожної компоненти та способом їх інтегрування.

Так методичний підхід, запропонований І. Горяною [6], передбачає розрахунок інтегральний показник сталого розвитку регіону ($K_{инт}$) таким чином:

$$K_{int} = \sqrt[5]{K_{екон} \times K_{соц} \times K_{екол} \times K_{инфр} \times K_{иннов}} , \quad (1)$$

де $K_{екон}$ - інтегральний показник економічного розвитку регіону;

$K_{соц}$ – інтегральний показник соціального розвитку регіону;

$K_{екол}$ - інтегральний показник екологічного розвитку регіону;

$K_{инфр}$ - інтегральний показник розвитку інфраструктурного комплексу регіону;

$K_{иннов}$ - інтегральний показник інноваційного розвитку регіону.

Дана формула передбачає рівнозначність окремих компонент для забезпечення сталого розвитку регіону.

Можна стверджувати, що розвиток регіону є сталим, коли виконується нерівність:

$$K_{int(t+1)} > K_{int(t)} ,$$

де $K_{int(t+1)}$ – значення інтегрального показника сталого розвитку в базовому періоді;

$K_{int(t)}$ - значення інтегрального показника сталого розвитку в попередньому періоді.

Аналогічно побудована методика В. Гаркавої [2], де інтегральний показник сталого розвитку регіону (K_{int}) розраховується як середньо геометрична величина, яка відображає пропорційність між компонентами:

$$K_{int} = \sqrt[3]{K_{екон} \times K_{соц} \times K_{екол}} , \quad (2)$$

де $K_{екон}$ - інтегральний показник економічного розвитку регіону;

$K_{соц}$ – інтегральний показник соціального розвитку регіону;

$K_{екол}$ - інтегральний показник екологічного розвитку регіону.

Д. Пономарьов [13] поєднав розрахунок середньоарифметичної та середньгеометричної для побудови інтегрального показника сталого розвитку регіону. Згідно з даною методикою, на першому етапі здійснюється збір та

стандартизація часткових показників, сукупність яких розділяється на стимулятори та де стимулятори. Стандартизація стимуляторів здійснюється за формулою [13]:

$$A_{ij} = \frac{x_{ij} - \min(x_{ij})}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})}, \quad (3)$$

де A_{ij} - стандартизоване значення часткового показника сталого розвитку регіону;

x_{ij} - стандартизоване значення часткового показника сталого розвитку регіону.

Стандартизація дестимуляторів здійснюється за формулою [13]:

$$A_{ij} = \frac{\max(x_{ij}) - x_{ij}}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})}. \quad (4)$$

Формула розрахунку узагальнюючого показника за кожною компонентою сталого розвитку має вигляд [13]:

$$K_{\text{екон}} = \frac{\sum_{k=1}^n B_{ik}}{n}, \quad (5)$$

де - $K_{\text{екон}}$ - узагальнюючий показник економічного розвитку регіону;

B_{ik} - значення k -того економічного показника за i -тий період;

n - кількість показників у групі.

Інтегральний показник сталого розвитку регіону, за методикою [13], розраховується як середньгеометрична.

Проведений аналіз свідчить, що більшість авторів пропонують розраховувати інтегральний показник сталого розвитку регіону на основі середньгеометричної значень його складових компонент.

Авторські методики з розрахунку інтегрального показника сталого розвитку регіону відрізняються також за складом часткових показників в рамках кожної окремої компоненти.

Аналіз свідчить, що в рамках економічної компоненти найбільш часто пропонують використовувати групи показників: виробничі; інвестиційні; фінансові.

Для розрахунку соціальної компоненти інтегрального показника сталого розвитку регіону найбільш часто використовують такі групи соціальних показників: рівень життя населення; трудові ресурси; демографічна ситуація; соціальна інфраструктура.

Для розрахунку екологічної компоненти інтегрального показника сталого розвитку регіону найбільш часто використовують такі групи екологічних показників: стан довкілля; антропогенний вплив на довкілля; обсяг відходів та викидів.

Переваги підходу до оцінки сталого розвитку регіону на основі розрахунку інтегрального показника узагальнила І. Горяна. Перелік, наведений у роботі [6], можна доповнити такими перевагами:

- зручність у прийнятті управлінських рішень;
- можливість запропонувати єдину шкалу для ідентифікації рівня сталого розвитку регіону та на її основі порівнювати окремі регіони;
- можливість порівнювати показники з різними одиницями виміру за допомогою стандартизації, яка передбачена майже в усіх методах побудови інтегрального показника.

Недоліками даного підходу, що впливають на результати розрахунків, знижуючи їх достовірність, є такі:

- методологічні (відсутність уніфікованих правил розрахунку);
- статистичні (недосконалість статистичної бази).

Другий підхід до оцінки сталого розвитку регіону, представлений у роботах [10, 11, 14], базується на системі часткових показників оцінки сталого розвитку регіону за визначеними напрямками та не передбачає зведення їх в єдиний інтегральний показник. Дана система показників частіше за все формується у вигляді сукупності індикаторів сталого розвитку за окремими його напрямками. Система індикаторів на регіональному рівні передбачає вирішення таких завдань [14, с. 7-8]:

1. Формування цілей сталого розвитку, у т.ч.:

- цілі політики сталого розвитку у кількісному вимірі;
- стратегічні цілі сталого розвитку;
- прогностичний ефект від заходів, що прописані в стратегії сталого розвитку.

2. Управління впровадженням концепції сталого розвитку:

- моніторинг досягнення поставлених цілей;
- оцінка досягнутого позитивного ефекту;
- оцінка ефективності обраного механізму впровадження концепції сталого розвитку;
- інформаційне забезпечення процесів сталого розвитку;
- підвищення якості управлінських рішень щодо заходів по переходу до сталого розвитку;
- урахування позиції населення.

3. Оцінка міста регіону в країні та світі:

- міжрегіональні порівняння, обґрунтування трансфертів;
- відносини регіону зі світовим товариством, залучення іноземних інвестицій;

4. Участь суспільства:

- формування засад громадянського суспільства;
- інформування та освіта населення з позицій ідеології сталого регіонального розвитку.

Система індикаторів сталого розвитку регіону має відповідати таким вимогам [5-14]:

1. Виступати засобом вираження стратегічних цілей сталого розвитку регіону. Так реалізується можливість розробляти систему цільових показників для кожного індикатора, здійснювати їх моніторинг та оперативну корекцію.

2. Зв'язувати різні рівні державного регулювання сталим розвитком регіону.

3. Надавати можливість встановлення осіб, відповідальних за виконання заходів з впровадження стратегії сталого розвитку регіону.

4. Забезпечувати процес безперервної інформаційної підтримки планування та управління сталим розвитком регіону.

5. Бути елементом єдиної системи державної підтримки сталого розвитку країни.

На рис. 2 наведені рівні, на яких здійснюється розрахунок індикаторів сталого розвитку, а також представлено їх зв'язок із сквозними індикаторами.

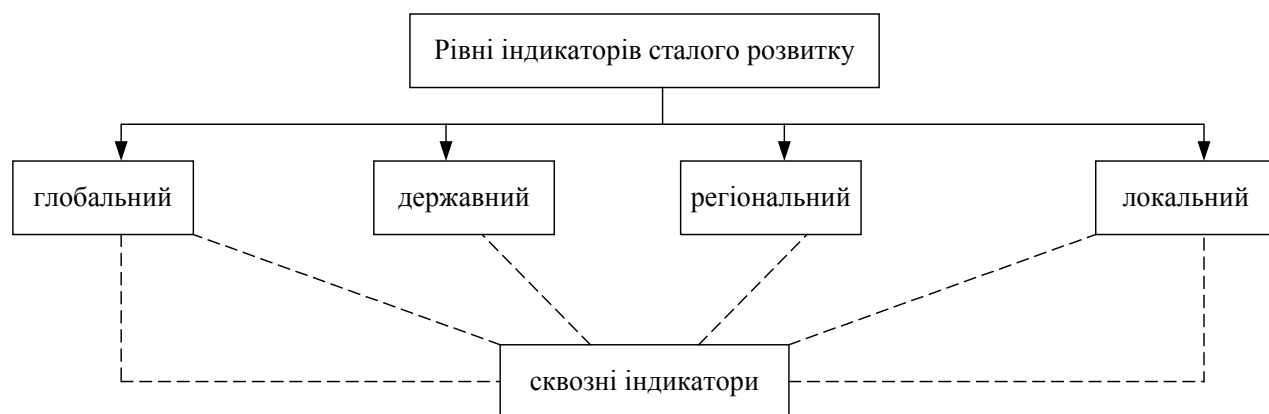

Рис. 2. Взаємозв'язок індикаторів сталого розвитку різних рівнів

Авторські підходи до формування системи індикаторів сталого розвитку регіону достатньо відрізняються за переліком часткових індикаторів.

Так наприклад, С. Бобильов [14] пропонує наступну систему індикаторів сталого розвитку регіону (табл. 2).

Таким чином, в рамках методики [14] виділені три групи індикаторів сталого розвитку регіону – ключові, додаткові та специфічні, які містять економічні, соціальні та екологічні показники. Група ключових індикаторів висвітлює базові проблеми сталого розвитку регіону; група додаткових – індикатори, що мають менш важливе значення для сталого розвитку, ніж ключові. Група специфічних індикаторів формується для кожного регіону країни окремо та відображає актуальні проблеми для конкретної території.

Індикатори сталого розвитку регіону [14]

Група	Приклад
1	2
Ключові	ВРП на душу населення; Енергоємність ВРП; Індекс фізичного обсягу основних фондів; Обсяг інвестицій в основний капітал за рахунок усіх джерел фінансування; Випуск товарів та послуг малими підприємствами, % від ВРП; Частка відвантаженої інноваційної продукції в загальному обсязі відвантаженої промислової продукції; Індекс розвитку людського потенціалу; Бюджетні витрати на душу населення; Рівень зареєстрованого безробіття; Реальні накопичення; Загальний обсяг забруднення; Кількість не перероблених відходів виробництва та споживання;
Додаткові	Обсяг платних послуг на душу населення; Коефіцієнт оновлення основних фондів; Частка працівників малих підприємств у економічно активному населенні; Виробництво продукції сільського господарства на душу населення; Реальні грошові доходи населення; Купівельна здатність грошових доходів населення та заробітної плати; Рівень бідності; Коефіцієнт Джині; Кількість зареєстрованих злочинів; Середній вік населення; Природний приріст населення; Очікувана тривалість життя; Дитяча смертність; Рівень загальної захворюваності; Частка зайнятих в економіці з вищою освітою; Площа природних територій з особливою охороною; Інвестиції в основний капітал, спрямовані на охорону довкілля та раціональне використання природних ресурсів; Природний капітал; Викиди в атмосферу; Викиди забруднених вод.
Специфічні	Кліщовий енцефаліт; Хвороба Лайма; Опісторхоз; Використання розрахункової лісосіки; Вичерпаність запасів природних ресурсів

Проведений аналіз дозволив отримати наступні **висновки**.

1. Оцінити сталий розвиток регіону можна за допомогою двох підходів – розрахунку єдиного інтегрального показника та аналізу системи окремих індикаторів.

2. Обидва підходи представлені в науковій літературі рівнозначно.

3. Більшість проаналізованих авторів виділяють такі компоненти інтегрального показника сталого розвитку регіону: економічна, соціальна, екологічна, що співпадає з класичним тлумаченням трьох сфер сталого розвитку.

4. В деяких досліджень перелік компонент розширено за рахунок, фінансової, інституціональної, ризикової тощо.

5. Найбільш поширеним методом розрахунку інтегрального показника сталого розвитку регіону є обчислення середньгеометричної його компонент. Даний метод дозволяє врахувати рівновеликий вплив кожної з компонент на сталий розвиток регіону.

6. Авторські системи індикаторів сталого розвитку регіону дуже різняться за кількістю та переліком часткових показників, тому їх важко порівнювати.

7. Як інтегральні показники, так і окремі індикатори сталого розвитку регіону мають бути підпорядковані певній шкалі для інтерпретації отриманих результатів.

8. Найчастіше в літературі представлені шкали рівнів сталого розвитку – високий, середній та низький.

Література

1. Боташева Л. С. Оценка устойчивости развития отраслей экономики региона / Л. С. Боташева // Аудит и финансовый анализ. - №1, 2009. – С. 1-5.
2. Гаркавая В. Г. Интегрированная оценка устойчивости развития регионов / В. Г. Гаркавая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/CCN/Economics/13_garkavaja.doc.htm
3. Indicators of Sustainable Development, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, December, 1994.
4. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень / А. Б. Качинський К. : НІСД, 2013. – 104 с.
5. Кушнарьова О. Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов / О. Кушнарьова, Ю. Мігунов // Проблемы современной экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1526>
6. Горяна І. В. Формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів / І. В. Горяна // Економічний аналіз. – 2013. – Т. 14. №1. – С. 59-63.
7. Борисевич В.И. Экономика региона: Учеб. Пособие / Борисевич В. И. П.С. Гейзлер, В.С. Фатеев. - Мн.: БГЭУ, 2002. - 432 с.
8. Хомяченкова Н. А. Механизм интегральной оценки устойчивости развития промышленных предприятий / Н. А. Хомяченкова. – автореф. дис. канд. экон. наук за спец. 08.00.05. – М.: 2011. – 20 с.
9. Кононова Е. Оценка уровня устойчивости развития региона на основании системы индикаторов устойчивого развития (на примере Красноярского края) / Е. Кононова, А. Лук'янова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sociosphera.com/publication/conference/2014/235/osenka_urovnya_ustojchivosti_razvitiya_regiona_na_osnovanii_sistemy_indikatorov_ustojchivogo_razvitiya_na_primere_krasnoyarskogo/
10. Важенина Т. М. Формирование системы показателей оценки устойчивости развития муниципального образования / Т. М. Важенина //

Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://koet.syktsu.ru/vestnik/2010/2010-4/2/2.htm>

11. Дохолян А. С. Проблемы устойчивого развития экономики региона / А. С. Дохолян // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/99-4975>
12. Климахіна О. М. Використання потенціалу регіонів як чинник підвищення рівня їх пропорційного розвитку / О. М. Климахіна. автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.01.01 – Економічна теорія. – К.: 2006. – 20 с.
13. Пономарев Д. Анализ устойчивости развития регионов Сибири и Дальнего востока за 2002-2008 гг. / Д. Л. Пономарев // Вестник Алтайского государственного аграрного университета № 12 (62), 2009. – С. 111-116.
14. Бобылев С. Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение [пособие по региональной экологической политике] / под ред. В. М. Захарова. – М.: Акрополь, ЦЭПР, 2007. 60 с.